

Vajdasági nemzetközi harcosok

Vajdaság maga is szinte nemzetközi kapcsolatokat teremt népeinek tarka összefonódottságában, együttműködésében, amihogy szinte nemzetközi harcot is tud teremteni, ha népei, mint már a múltban tették, irtóháborúra indulnak egymás ellen. A munkásmozgalomban mégis alig akadt példa ily egymás-elleni háborúra, szinte állandó volt a különböző nemzetiségű munkások közös osztályharc, s csak egyes árulóvá vedlett sovén csoportok próbálták néhánéha, az osztályharc közös frontjáról, a burzsoá nacionalizmus útjára téríteni.

Ezen a helyen és most nem erről a belső nemzetköziségről óhajtok szólni, hanem azokról a kapcsolatokról, amelyek mindig fennállottak Vajdaság, Jugoszlávia munkásmozgalma és a külföldi mozgalmak között, azokról a harcosokról, akik egyként küzdöttek itt vagy másutt — Magyarországon vagy Oroszországban, Spanyolországban vagy Amerikában — mindenütt, ahol a forradalmi munkásság nemzetközi frontján, a nemzetközi munkásság közös harcában egyúttal a maguk népének, maguk hazájának forradalmi átalakításában is közreműködhettek.

Vele kezdem a sort, őt teszem a nemzetközi harcosok élére, aki a harcban is mindig és mindenhol, bárhova vetette is a küzdelem szeszélye, ott volt az elsők között. Nem is tudott volna hátramaradni, mert öntudata mellett, erre kényszerítette őt lobogó temperamentuma, zubogó vére is. Tulajdonképpen nem volt vajdasági, nem innen indult ki nagyívű parabolikus pályája, amely nem tért vissza önmagába, de kiívelt a végtelenbe. Bátyja itt élt Kikindán, csendes szatócsi, kispolgári egzisztenciát teremtve magának, habár együtt jöttek valamikor Debrecenből, a civisváros nyomornegyedéből. Akkoriban még Steiner Lajosnak hívták és kis kamasz süvölvény, vizesnyolcas kisinas korában, halott nővére ravatala fölött hannibálosan romantikus esküt esküdött, hogy mindvégig harcol a szeretett kislány gyilkosai ellen — a tőkés

világrend ellen. Mikor az első világháború éppen utolsó erejét adta ki, Lajos mint csillagtalán tűzér-közlegény Pancsován tartózkodott a kaszárnyában, egy hatalmasbajszú őrmester szobájában! Ennek vágta le először is császári sapkarózsáját, kaucukcsillagját és azután, mint a viharos fergeteg, végigszáguldott Dél-Bánát városain és falvain. Odahaza volt, a háterszágban, — a többieknek a végehossza-nélküli frontokról kellett előbb hazamenteni a pusztá életet és a fegyvert —, tehát elsőnek jutott el hírvivőnek, talprakeltőnek mindenhová, levagdosva a gyűlölt sapkarózsákat, felsorakoztatva a fegyveres frontharcosokat, az újabb harcra a békéért, földért, szocializmusért. Azután továbbszáguldott. Lobogott utána fekete göndör haja, lobogott előtte delejestekintetű, mélytűzű két szeme és a szavában is lobogott az új élet vágya-lángja. Így került át Magyarországra és vett részt a harcokban odaát.

Erdélybe kellett utaznia, a proletárdiktatura idején, pártküldetésben. Már ott volt a románok között, amikor lebuktatták. Letartóztatása alkalmával — semmi írás nem volt nála — hirtelen ötlettel lefordította a nevét és a csendőri jelentésbe ismeretlen név került, a később nagyon ismertté vált Köves Lajos. Ha tréfás kedvében volt, nagy mestere volt a gúnynak és öngúnynak, hiszen író ember, költő volt már akkor, ha tréfás kedvében volt, később is így mutatkozott be: Kövess — két s! Egy szónak ejtve — kétés-nek — a két s betűt, jelezve, hogy a név, a két ss betű is nagyon-nagyon kétés származású. Mert ebben az időben egy kis apály állt be pályáján, egy röpke pillanatra megakadt fergeteges száguldása. Romániában egy ideig — nem lévén összekötetése, sem megélhetése — kikapcsolódott a mozgalmából és mesterségszerűen űzte a szuggesztíó, a hipnózis tudományak tanult, művésztetté fejlesztett, de most sarlatánságnak érzett technikáját. Asszonyálmom-szépsége, észvesztő zöld-tűzű szeme, hatalmas, színes költői fantáziája, nagy kultúráltsága azzá tették a színpadon, akinek a kislányok álmodták és ő — dühöngött, hogy még mindig szüksége van a tudomány lealacsonyítására. Így járta be Vajdaságot újra, így került el az akkori Szabadság-szigetre — Pécsre. Itt újra fellelegzett és csak azért nem dobta el kopott zsakettjét, mert hipnotizőr-ruháján kívül más öltöny nem akadt szekrényében. Pécssett kapcsolódott be újra a mozgalmába, de nem sokáig tudott egy helyben maradni, Bécsen át Amerikába, az Allamokba költözött. Innen írta egy ideig leveleit; azután megszűnt minden híradás. Talán megszűnt élni — gondoltuk idehaza, hiszen utolsó levelében már szörnnyű életjelt adott magáról. Az amerikai magyar pártlapnak, az Új Előre-nek volt munkatársa, majd szerkesztője is hamarosan, de azután lebukott. Újra vonatra ült és — mint egykor pillanatok alatt Steinerből Kövessé — most Köves Lajosból Alex Grey-vé, amerikai honpolgárrá vált. Clevelandban, az autógyárban Alex Greyt munka közben szerencsétlenség érte: megszakadtak a hátizmai. Ez akkor volt, amikor polip is kínoztá

és kiújult, talán a nehéz testi munkában, a gyerekkori nyomortanyán szerzett tüdőbaja is. Talán már nem él, gondoltuk és eltemettük gondolatban.

1936-ban Vajdaságban járt Bálint Imre, amerikai emigráns magyar író, bejárta városainkat és arról beszélt, hogy tegyünk félre minden más harcot, s minden erőt a Hitler elleni harcra koncentráljunk. Mikor már végigtárgyaltunk minden politikai problémát, félve tettem fel neki a kérdést: Ismert-e Amerikában valamikor valami Köves Lajost? azaz Alex Greyt? Úgy nézett rám, mintha azt hinné, hogy meghibbantam. Csak nézett rám kérdő szemekkel és azután megszólalt: Hogy ismertem-e? Hát van ember, aki munkás és Amerikában él és ne ismerné? Őt?! »Amerika meteórját!«

— Él? Szóval él?

— Talán él. Legalább is nem kaptam hírt még haláláról. Szabadságon van, a Krím-félszigeten, egy szanatóriumban. Mint a meteor futott végig Amerika egén. Először a párt magyar szekciójának, azután hamarosan magának a pártnak lett titkára. Égett, lobogott, amíg volt benne égő anyag. Azután kiégett. Egész tüdeje már csupa ezüstcső. Hozta magával a lobogó temperamentumot, a lángész lobogását és a tüdővész csíráit: mind a nyomortanya proletáröröksége volt. Most utolsó tüdőfoszlányain élösködik. Mikor ezeket mondom, talán éppen utolsót lobban. Talán már nem is él.

Magyarországon, a magyar forradalomban, proletárdiktatúrában sok vajdasági proletár vett részt. És sokan olyanok is, akik nem is voltak odaát, akik itt álltak ki, a mi talajunkon, a magyar testvér-forradalomért. Ismerjük az eseményeket, ismerjük az embereket. Nem kívánok a többször megírt júliusi általános sztrájkról szólni, amely megakadályozta a nagyszerb burzsoáziát, hogy — csatlakozva a cseh és román burzsoáziához — maga is felvonuljon a magyar forradalom ellen; más ismert eseményt sem kívánok felemlíteni. Csak éppen böngésző-kutató vágyamban nem tudok ellenállni a belső kényszernek, nem tudom át nem bön-gészni a vagy ezeroldalas magyarországi feketelistát. Elvégre, ha vannak is benne hibák és kihagy is sok kommunista-nevet és kommunistának nevez sok olyat, akiről mi itt tudva tudjuk, hogy sohasem volt az, mond ez a feketelista sok-sok érdekeset mindannyiunknak. Vegyük először a szerb neveket sorra: Vladimir Čopić, született 1891-ben, Senjben, hírlapíró, K — azaz kommunista. No, lám Čopić, a jugoszláv központi pártvezetőség tagja, üldözöttje a magyar Horthy-rendőrségnek is! És itt van a zágrabi Rudolf Hercigonja, a beográdi Triša Kačlerović ügyvéd, született 1879-ben, KB. No, lám nem is csupán kommunista, hanem egyenesen kommunista bűnös! »Čika Triša«, az élő lexikon, aki ott volt a szerbiai szocialista párt születésénél, aki a háború alatt együttműködött egy időben Leninnel is, aki a 20-as években a bal-

oldali pártfrakciót vezette. És ott következni utána a jobboldali frakció vezére, Sima Karković is, született 1888-ban, Kragujevácon, képviselő, K. Azután szintén az »m« betűnél ott van az egykori legendáshírű áruló, Miletics Péter-Petykó, azaz Petkó Miletics, aki ellen a fegyházban Mósa felvette a harcot és sikerült is lelepleznie. És hamarosan követi az »m« betűt a »p« és ott találjuk Mósa nevét is. Az adatok nem egészen pontosak, de nagyjából megbízhatók: Pijáde Mózes, 1889, Beograd, újságíró-festő, K.

És a magyarok között ott vannak: Atlasz János és Basch András, Bodnár Zsigmond és Bonyhádi Ferenc, Csébi Lajos és Csókás Mihály, Eszter Sándor, Fauszt Imre, Fischer Mihály, Flamm József, György Mátyás, Haraszi Sándor, a Mártonék Crnyáról, Sikorszki Lajos, Szőnyi Mihály, Udvardi János, Úrge Sándor és annyian mások — régi ismerőseink Vajdaságból. Elmélázunk a neven, látjuk a nevek tükrében felbukkanó embereket: be sok sors, be sok különböző életút, a magyar rendőrség feketelistájától mindmáig. Ki tud ma még valamit Atlaszéről, apáról és fiúról, a szociáldemokrata és a kommunistaharcosról. És Baschék, a férfi, a mérnök és az asszony, hímzőanyagfestő, vajon megvannak-e még azóta, hogy a manorchofasiszta diktatura idején emigrációba kényszerültek és Belgiumba távoztak!? Bodnár Zsigmond, a pécsi tanfelügyelő és Csébi Lajos, a mai magyar követ Beogradban, tulajdonképpen baranyaiak. Onnan Jugoszláviába kerültek, itt harcoltak a pártban, majd további emigrációs útjukon a Szovjetszövetségbe, Spanyolországba, Magyarországra is eljutottak, vagy csak eljutott újra? Mert Bodnárról azóta sem hallottunk hírt. De itt van Bonyhádi Ferenc a listán...

Bonyhádi Ferenc bánáti származású és — ki tudna a bánáti harcосokон eligazodni? — egyként beszélt németül és magyarul, akárcsak Hermál Jóska, és annyian mások. Ő tartotta német nyelven 1920-ban, 1921-ben, a vukovári kongresszus idején a pancsovai párttanfolyamon az előadásokat. Akkor már ismert harcos volt két országban is, mert Bánátból, Kikindáról indult ki ugyan, de a magyarországi harcokban is része volt. Az első világháború előtt Kikindán a pártvezetőség tagja volt és bekerült a torontál-megyei pártvezetőségbe is. A háború után közvetlenül Borsód megyébe került, és előbb a Károlyi-időkben, azután a proletárdiktatúra idején is, Miskolcon vezette a harcokat. Utána — hazamigrált. És egy nagy és heveshangú pártértekezleten, talán a második kongresszus küldöttein választotta a 2000 tagot számláló pancsovai párt, csak feltűnt egy most éppen magyarul beszélő, hevesen gesztikuláló, középtermetű, kissé kopasz, jó-harmincas férfi: a magyarországi tisztibetyárokról beszélt és a hazai terrortól és mindannyian felfigyeltünk rá. Bonyhádi Ferenc volt, aki Vukovár után vezetőember volt mindaddig, amíg egy szép nap Deutsch-csal, a szabómunkással, azaz a csupa pártfunkcionáriusból álló szabószövetkezet egyik tagjával, meg nem jelent Pécsent,

ahol egyre többször néztek össze az emberek: a magyarországi emigránsok mellé kezdenek felsorakozni a jugoszláv emigránsok is. És mi kénytelenek vagyunk — Jugoszláviára támaszkodni, hogy át ne adjanak a Horthy-rezsímnek! Előbb-utóbb emigránsok leszünk már magunk is és elvész, elmerül a tengerbe a Szabadság-sziget!

Részt vett a pécsi mozgalomban, azután Pécs kiürítése után továbbvitte kis asszonykáját és három fiát az örök forradalmárok útján: Németország volt akkor közvetlen célja. Még itt-ott jött róla hír, hogy ott is részt vesz a mozgalomban. Azután ez is megszűnt, és talán élete is a fasiszták uralomrajutása után.

Nem volt egyedül, sokan voltak a vajdaságiak, akik részt vettek a magyarországi mozgalmakban. Talán vagyunk még többen, akik emlékszünk a két Fischer testvérré? A skrofulás Mihályra és a tüdőbajos költőre — Mikes Flórisra! Bácskai volt mindkettő. Flóris ott nyugszik a zágrebi Mirogojban, és Mihály, aki egyszer regényt próbált írni a pesti diktatúra forró napjairól és Korvin Ottóról, a púpos diákról, vajon Mihálynak hol dombozul a sírja?! Ő is hazaemigrált Pestről Korvin Ottó halála után, a Hoffmann-testvérek lebukása után, a diktatúra bukása után, — vissza Bácskába, Szuboticára, részt vett az ottani pártmozgalomban és amikor 1929 után, a monarchofasiszta diktatúra első napjaiban, sorra buktak le a pártvezetők Vajdaságban és Szuboticán is, akkor egy időben, Mihály volt a helyi pártvezetőség titkára. Rövid ideig. Azután, mint annyi sok más forradalmárunkat, őt is átdobta a rendőrség a határon, Horthy-országba, ahonnan emigrált. Nyomaveszett, ki tudja él-e, hal-e, hol ütötték agyon a Horthy-pribékek?!

Flamm József nem vajdasági, magyarországi ember volt és jelentős része volt mind 1919-ben Pesten, mind 1921-ben Pécsen a pártmozgalomban. Csak azután került hozzánk, hogy itt élje az emigráns újságíró életét. De halála még inkább idefűzi őt: ott végezték ki 1942-ben Banyicán, annyi sok jugoszláv harcossal együtt az összefogó szerb, német és magyar fasiszták. Legendás híre termett ennek a kivégzésnek. Mert már olasz területen volt, amikor ráakadtak és visszahozták Beogradba, Banyicára. És hogy-hogy nem, — szól róla a legenda —, tudomást szerzett erről a magyar fasizmus is és egy rut-napon belépett hozzá egy pesti briganti: »Jöjjön át, haza, és azonnal képviselő lesz, hamarosan miniszter is!« »Olyan mélyre még nem süllyedtem!« — mondta az egykori proletár hadseregarancsnok és két nap múlva ott volt a neve az aznapi kivégzendők listáján. És vajon ki tud ma még György Mátyásról, a költőről, aki a szabadkai tanyáról Pestre ugrott át, mint költő és mint forradalmi harcos?! És ki ismeri ma Udvardi János nevét? És általában a szegedi vajdaságiak névsorát?! Mert Szegeden akkoriban, 1919-ben sokan voltak, az élenállók között is, a vajdaságiak. Hiszen Szegednek különben is voltak kapcsolatai Vaj-

dasággal. Udvardiról nem sokat lehet már tudni. Már születési helyéért is versengés folyik, akár Homeros vagy Králeyevics Márkó vagy Szvetozár Markovics születéshelyéért. Épp ez a versengés fűzi össze a versengőket. Zentán született-e vagy Szuboticán, vagy itt sem, ott sem, és fél-bunyevác fél-magyar család fia-e: nem vagyunk bizonyosak benne. De ő volt Szegeden a forradalmas időkben a kommunista párt titkára, és ő volt a forradalmi háromtagú direktórium legfőbb tagja is, a direktórium egyetlen kommunista tagja. Azután lebukások következtek és Udvardit is lefoglák a francia gyarmati katonák, hogy hirtelen Baranyában tűnjön fel, mint kerületi párttitkár. Siklóson, Mohácson ágált és ő is azok között volt, akik szerettek volna fegyvert szerezni, hogy megvédjék a Horthy-brigantik elől a Szadaság-szigetet. Azután vissza került Jugoszláviába és Beográdban volt egy ideig, hogy onnan, ki tudja mért, ki tudja mikor, továbbmenni kényszerüljön. Azóta nincs róla hír.

Szegeden ott volt Hermál Jóska is, aki később a jugoszláv párt központi vezetőségébe és annak végrehajtó bizottságába is bejutott egyidőre, és ott volt a másik legendáshírű ember — Wallisch Kálmán is, »der Koloman«. Róla sem tudni ma még pontosan hovávaló. Egyesek Versecről származtatják, mások Kikindáról; a szegedi kutatók csak onnan ismerik, hogy már Lugoson, a bánáti pártvezetőségben működött. Szegeden a szociáldemokrata párt titkára volt, nem volt még kommunista, de igaz proletár volt és éppen ezért nem tudott már szilárdan megállni a szociáldemokrata talapaton. Azután Ausztriába emigrált, ott valahol Graz és Bruck környékén, a stájer hegyekben, amikor 1934 februárjában megindult Bécsben a Marx-Hof ostroma, az elvetélt oszt-rák forradalom. Akkoriban napról-napra lélegzetfojtva lestük a híreket: Bécs központja sorra sem került a harcok folyamán, a bécsi periféria is lebukott már, csak a stájer hegyekben harcolt még Koloman Wallisch vezérlete alatt a párezer válogatott proletár, hogy elhulljanak ők is az egyenlőtlen harcokban egyként küzdve az ingatag szociáldemokrata vezetőség és a kelő fasizmus fegyveres ereje ellen. Wallischt élve fogták el, s azután végezték ki, amikor már minden elbukott.

Sok volt Szegeden a debelyácsi harcos. Ki ne tudna Andorka Avas Sándor szerepéről, hiszen róla is legendák keringenek Bánát falvaiban, városaiban és itt-ott gimnáziumi érettségi vizsgák kihúzó céduláin is rajta van Andorka Sándor neve. Debelyácsi gyerek és szegedi diák volt, unokája annak a Görbének, aki megszenvedte azt, hogy honvédhadnagy volt 1848-ban. Apjának egy pörére most akadtak rá a pancsovai levéltárban. Ez tulajdonképp már Sándor pöre volt, hiszen apját is azzal vádolták, hogy fiát rejtegette, amikor a francia gyarmati hadsereg kereste. Diák, hadapród volt az első világháborúban és itt-ott érintkezésbe jutott forradalmi oroszokkal is. Még a háború idején agitált amellet, hogy alakít-

sák át a háborút forradalomná, azután Debelyacsára került vissza, és igyekezett szervezett mederbe terelni a forradalmi erjedés földosztó-mozgalmát, az agrárforradalmat. Ő volt a debelyácsi nép vezére, amíg tovalépni nem kényszerült és el nem jutott Szegedre. Itt a forradalmi törvényszék élére került és élére egyúttal a forradalmi propagandaszázadnak. Azután felléptek a francia csapatok Horthyék szövetségeseiként és Andorkát is lefogták. Elítélték és vitték a francia büntetőgyarmatok felé. Sikerült megszöknie és egy napon bemutatkozott Pécssett mint — Avas Sándor. Hiába, akik Debelyácsról ismerték, azok tudták, hogy Andorkáról van szó. Gaál Endre Szegedről szóló könyvében Andorka Sándor név alatt szerepelteti, Hajdú Gyula Pécsről írott könyvében Avas Sándort emleget, de az Avas név hamarosan csak úgy lekopott róla, mint Köves Lajosról az Alex Grey név. Egy ideig Pécssett dolgozott a pártban, azután Vajszlóra került párttitkári minőségben és egyike volt azoknak, akik a pécsi vidék munkásait mozgósítva aktív harcot kezdtek Linderék politikája ellen. Azután Jugoszlávia, majd Bécs, újra Jugoszlávia, újra Szeged, ahol egész komoly pártfunkciója volt (1945), míg ki nem zárták Rákosiék. Azóta idehaza van — örökfiatalon terveket szöve.

Csupa legenda, csupa romantika; annál szebb legenda, annál csodásabb romantika, minél reálisabb valóságot tükröz.

Kit is említsünk még? Beszéljünk talán Hedrich Karcsiról, akiről szintén szólnak már cikkek és könyvek tanulmányai és aki szintén innen indult ki, a bácskai rónáról, Szabadkáról. Mint annyian mások, ő is részt vett a magyar proletariátus forradalmi háborújában a román burzsoázia ellenforradalmi betörése ellen és utána ő is közibénk — haza-emigrált, hogy itt folytassa a küzdelmet, most már a jugoszláv burzsoázia ellen. Szerkesztője volt egy időben a Szervezett Munkásnak is és tagja a vajdasági munkáskamarának. Azután innen is kiutasították. Sikerült Párizsba jutnia és hamarosan nevet és előkelő helyet vívott ki magának a párizsi kommunista mozgalomban. Eljött a spanyol polgárháború ideje. És Hedrich Karcsi — Diaz néven — hamarosan megalakította a nemzetközi brigád jugoszláv-magyar századát és annak politikai biztosa, majd parancsnoka is lett. Így esett el Madrid alatt 1936 őszén. Romantika és valóság, véres megtörtént igaz legenda. De hiszen nem csupán ő volt Spanyolországban, ott voltak a Jaksics testvérek és annyian mások is Vajdaságból, hogy ne beszéljünk a sok száz, sőt ezerre menő jugoszláv spanyol harcosról.

És hányan voltak vajon, akik részt vettek innen, szűkebb hazánkból is, az orosz forradalomban?! Kell-e beszélni a ma is élő Grulovícról, aki hazajövetel után, több Oroszországot járt, orosz forradalmat megvívott társával együtt, hozzáfogott a hazai, a vajdasági kommunista párt, a Pelagics-csoport megalakításához, vagy társáról Oroszországban és Vajdaságban is — Lázár Vukicsevicsről, akinek egy időben szintén legendás híre volt, talán azért,

mert a szociálsoviniszta Vitomir Korac denuncialta magaban az ideiglenes beogradi kepviselohazban is, ramutatva, hogy lam, ez a forradalmar meg szabadon setal Noviszad utcain?! Onnan, Oroszorszagbol kuldték haza, hazai munkara a pancsevói Nikolájevici-ot, a francfeldi Grosst is (nem szép tolem, de hiaba, akár-hogy szeretem, becsulom is őket, elvesztettem keresztnevüket és a Gross neve mellé egyre a Georg neve kívánkozik, pedig a Georg valószínűleg csak a neves grafikus s nem a pancsovai oroszországi küldött neve is volt egyúttal), akit szegényt még 1920 nyarán — igen, akkor, amikor Danilo Tómint is agyonverték a rendőrségi pincében — átdobták a magyar határon, Horthy-országba. És aki még akkor is figyelt és értesítést küldött a Pártnak: kik vannak még a rendőrségi listán, kik a soronkövetkező áldozatjelöltek, Ládit, a debelyácsi Ládit is onnan küldték, és ezt még 1929-es lebukásakor is számon tartja a rendőrség.

Szóljunk talán a baranyai, somogyi Somogyi Pálról, aki — akár Hatz Karcsi és mások — itt is benn volt a mozgalomban s innen is tovább emigrált és szintén harcolt a Szovjetszövetségben is, vagy Haraszi Sándorról, dr. Doktor Sándorról, Sikorszki Lajosról, akik egy időben szintén itt küzdöttek, és akik közül Sikorszki Lajos, — akinek felesége különben verseci volt, és szintén megjárta Magyarországot, Kárpátoroszországot, Bécset, Pécset, — feleségével együtt elment partizánnak és mikor már felszabadult hazánk és ők a harcterekről hazatértek — mindketten áldozatai lettek egy dunai aknának, amelyre ráfutott a Beográdból induló első hajó...

Szóljunk az amerikai harcosokról? Hiszen nem csupán Köves Lajos folytatta ott is a harcot. Ott halt meg Horvátország, Vajdaság és Pest kiváló forradalmára, Glúmác Milán is, aki még 1906-ban volt itt a pártközlöny, a »Narodni glas« szerkesztője; részt vett ott a mozgalomban a mi újvidéki Csáki Lajosunk is, aki 1921-ben bukkott itt le, hogy 1936-ban haljon meg — gyanús körülmények között? — a fegyházban és ott írt, küzdött, ágált hosszú éveken át a vén Milán Sztankovics is, aki már az 1890-es években is részt vett a délbánáti szervezkedésekben és összeütközésekben a csendőrséggel, és aki 1904-ben Temes vármegyét képviselte a szerb szocialisták vezetőségében mindaddig, amíg egész katonaságot vezettek ellene és faluja, Bavaniste ellen, és arra kényszerítették, hogy Kanadába tegye át munkásságának színterét. Kilencvenedik évéhez közeledik az öreg Sztankovics, hét betegség rágja szervezetét, vajon meddig bírja még ezt a végső harcot?!

Mert a régi világban is nemzetközi volt a vajdasági munkásság. Vagy nem bánáti — katalini, kleki? — volt az a Gijóm is, aki hamarosan a magyarországi pártellenzék vezetője lett 1894-ben, hogy azután Bécsbe tegye át működésének színhelyét; vagy nem szerbiai volt-e az a Milorád Popovics, akinek megvan a maga

helye a szerbiai munkásmozgalom történetében is, aztán a magyar pártvezetőséggel volt kapcsolatban, 1902—1904-ben pedig az itteni szerb szocialistákat szervezte. Milorád Popovics munkatársa, Vásza Sztájics is részt vett a párizsi és leipzigi mozgalomban is egyetemi hallgató korában, és együttműködött a magyar szocialistákkal akkor is, amikor a vajdasági nemzeti forradalom élére állott és azért harcolt, hogy Vajdaságot a majd megalakuló jugoszláv köztársaság részévé tegye (1912—1914). Sztájics bánáti, mokriini gyerekek volt és kis diák volt még, amikor egykori pásztortársait az első bánáti pásztorszájkra megszervezte (1895). És bánáti a még élő Mošorinski is, aki valamikor egyként harcolt a szerb szocialisták soraiban és a magyarországiak oldalán és a magyar tanácsköztársaság képviselője is volt 1919-ben. Iskruljev Krsta, a jasenovói diák is a szerb szocialisták élén állott egy időben, részt kívánt venni a balkáni szocialisták 1910-es értekezletén. Pesti lakásán szálltak meg az orosz emigráns szocialisták átutazóban Svájcba, Leninhez és Szabó Ervin legjobb munkatársa volt egy időben. Tőle indult ki, Szabó Ervin állítása szerint, 1914-ig, minden forradalmi szocialista kezdeményezés. 1914-ig, mert akkor halt meg egy olaszországi kórházban.

Az újvidéki hatos honvédezred Pécssett megindította a magyar ezredek lázadását és felkelését a háború ellen 1918 májusában és az újvidéki fiúk soraiban egyként voltak szerbek és magyarok, Vajda önkéntes és a kanizsai (?) Kovács János állottak az élén. A nagy szerb-magyar festő: Petar Dobrovics is belekapcsolódott ebbe a mozgalomba. Ugyanaz, aki a Baranyai Szerb-Magyar Köztársaság első és utolsó elnöke is volt 1921-ben. Kovács János viszont az aradi vár börtönébe került Pécs után; a forradalom szabadította ki, hogy azután részt vegyen a szegedi mozgalomban, Andorka adjutánsa legyen a propaganda században, majd Andorka lebukása után a szatymazi vörösörség parancsnoka is — míg a forradalom el nem bukott és Kovács is Horthyék akasztófájára jutott.

Vajon mikor fogunk pontos értesüléseket szerezni Zarecsnikről? Gaál Endre többször emlegeti a szegedi mozgalomról szóló könyvében, de csak arról tud, hogy orosz hadifogoly volt, orosz forradalmár, a szegedi mozgalom egyik legfőbb alakja. Andorka viszont úgy ismeri, mint pancsovai tanítót, még a régi háború előtti időkből, aki azután — Trockij hadsegéde lett és mint ilyen, mint orosz forradalmár, került a szegedi mozgalomba. Mint Andorkát, őt is letartóztatták a franciák és neki is sikerült, bolgár elvtársak segítségével megszöknie. Ha Zarecsnikről keveset tudunk, talán még titokzatosabb Matuzović alakja. Részt vett a magyar forradalomban, egyesek szerint Kún Béla titkára volt, de feltétlenül jugoszláv származású és ismert a nemzetközi munkásmozgalomban, különösen Bécsben.

Ki ne ismerné az újvidéki Polgár Andrást, aki egyik vezetője volt a helybeli és vajdasági kommunista mozgalomnak, s aki 1929-ben a Szovjetszövetségbe emigrált, hogy onnan Csehországba kerüljön, majd Ausztriába térjen, mindenütt részt vegyen a harcokban és Hitler idején bukjon le Ausztriában. Ekkor, 1939-ben, a németek átteszik a jugoszláv határon és Polgár idehaza továbbra is részt vesz a párt antifasiszta harcaiban, mindaddig, míg a német megszálló fasiszták szolgálói, a beográdi rendőrség kopói fel nem ismerik 1941-ben.

Fel kell sorolnunk mind, a sok magyar-szerb vagy német, talán szlovák, vagy isten tudja milyen nemzetiségű vajdasági harcost, akik úgy értelmezték a nemzetköziséget, ahogy minden igaz marxista-leninista mindig is értelmezte, ahogy már Milorad Popović is megírta Pesten a Narodna reč hasábjában (1902—1904), hogy az igaz nemzetköziség nem zárja ki a harcost a nemzeti szabadságért sem, de saját nemzetünkért, azaz saját dolgozó népünkért nemcsak odahaza lehet harcolni, mert bármely osztályfront egyúttal a hazai forradalom frontja is, ahogy a hazai osztályfront egyúttal a nemzetközi forradalom frontja is.

